

A VÁRMEGYEI IGAZGATÁS LETÉTEMÉNYEISEI: A FŐSZOLGABÍRÓI INTÉZMÉNY FEJLŐDÉSTÖRTÉNETE

GUARDIANS OF COUNTY ADMINISTRATION: THE HISTORY OF THE CHIEF NOBLE MAGISTRATE'S OFFICE

Lehotay Veronika* – Kovács Márk**

Absztrakt

A tanulmány a magyar közigazgatás egyik legmeghatározóbb, több mint hétszáz éves múltra visszatekintő tisztségét, a szolgabírói hivatalt mutatja be. A dolgozat végigköveti az intézmény fejlődését a XIII. századi gyökerektől egészen annak 1945-ös megszüntetéséig. A szerzők részletezik a szolgabírák szerteágazó feladatkörét, amely kezdetben az igazságszolgáltatásra fókuszált, majd az évszázadok során jelentős közigazgatási, adóztatási, közbiztonsági és katonai toborzási hatáskörökkel bővült a járások szintjén. A tanulmány különös figyelmet szentel a Horthy-korszak jogalkotásának és Borbély-Maczkó Emil borsodi főispán tevékenységének, rávilágítva arra, miként vált a főszolgabíró a központi politikai akarat helyi végrehajtójává és a választások kulcsszereplőjévé. A kutatás zárásként elemzi a tisztség 1945 utáni felszámolását és a tanácsrendszer bevezetésének következményeit a helyi önkormányzatiságra nézve.

Kulcsszavak: (fő)szolgabíró, vármegyei közigazgatás, járás, jogtörténet, Horthy-korszak, Borbély-Maczkó Emil, igazságszolgáltatás.

Abstract

This study presents the office of the Noble Magistrate, one of the most defining positions in Hungarian public administration, spanning a history of over seven hundred years. The paper traces the evolution of the institution from its roots in the 13th century until its dissolution in 1945. The authors detail the diverse responsibilities of the magistrates, which initially focused on the administration of justice, and over the centuries expanded to include significant administrative, taxation, public security, and military recruitment powers at the district level. Particular attention is paid to the legislation of the Horthy era and the activities of Emil Borbély-Maczkó, Lord Lieutenant of Borsod County, highlighting how the Chief Magistrate became the local executor of central political will and a key figure in the management of elections. In conclusion, the research analyzes the abolition of the office after 1945 and the consequences of the introduction of the Soviet-style council system for local self-government.

Keywords: (Chief) Noble Magistrate, county administration, district, legal history, Horthy era, Emil Borbély-Maczkó, administration of justice.

* Dr. Lehotay Veronika, PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Jogelméleti és Jogtörténeti Intézet, Jogelméleti és Jogszociológiai Intézeti Tanszék, veronika.lehotay1@uni-miskolc.hu.

** Kovács Márk, negyedéves, nappali tagozatos hallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, m.kovacs422@gmail.com.

Bevezető gondolatok

A magyar jogtörténeti szakirodalomban jól ismert a szolgabírói tisztség elnevezése, ahogyan az e méltóságot betöltők történelmi szerepe is szilárdan körvonalazódik a tudományos diskurzusban.¹ Kevésbé feldolgozott területnek minősül azonban a tisztséghez kapcsolódó azon jogi és politikai pragmatika, amely különösen a XX. század folyamán jellemezte ezt a pozíciót.

A magyar közigazgatás történetében a szolgabírói intézmény kiemelkedő stabilitást mutatott: a történelmi sorsfordulók és krízisek ellenére több mint hét évszázadon keresztül, egészen a XX. század közepéig a hazai államszervezet szerves részét képezte. Noha társadalmi tekintélyük és közjogi súlyuk az egyes korszakokban eltérő módon alakult, tartós jelenlétük az állami életben igazolja az intézmény fundamentális jellegét a területi igazgatásban. Figyelemre méltó szakmai jelenség, hogy a tisztség modern kori hatásköre mély strukturális hasonlóságot mutat a középkori gyökerekkel, annak ellenére, hogy a két korszak között hét évszázadnyi fejlődés ment végbe. A szolgabírák tevékenysége mindvégig az igazságszolgáltatás és a közigazgatás határmezsgyéjén, de következetesen dekoncentrált, területi szinten valósult meg.²

Jelen tanulmány célja – a rendelkezésre álló forrásadottságok keretei között – a szolgabírói tisztség genezisének, valamint történeti fejlődésének az elemzése. A tanulmány vizsgálja a pozíció jogi tartalmának változásait, a hatáskörök módosulását, illetve a tisztséget érintő normatív szabályozás alakulását a különböző korszakok bizonytalan társadalmi viszonyai között. A dolgozat zárófejezete kiemelt figyelmet szentel a Horthy-korszak közigazgatási jogalkotásának, valamint Borbély-Maczky Emil egykori borsodi főispán politikai és hivatali tevékenységének.

1. A kezdetek: a tisztség kialakulása

A középkori magyar államszervezetben olyan meghatározó tisztségek jöttek létre, amelyek évszázadokon átívelve jelölték ki a hazai jogtörténet irányát. Ezek közül a méltóságok közül kiemelkednek a serviensek³, az ispánok⁴, az alispánok⁵, valamint a jelen tanulmány tárgyát képező szolgabírák. Utóbbiak elnevezése a XIII. században jelent meg először a forrásokban, és az intézmény – strukturális módosulásokkal – egészen 1945-ig a magyar közigazgatás fundamentuma maradt.⁶

¹ Lásd részletesen: FÁBIÁN Máté: Borbély-Maczky Emil (1887-1945) (politikai életrajz). PhD-értekezés, Eger, 2019. https://disszertacio.uni-eszterhazy.hu/64/2/F%3%A1bi%C3%A1n%20M%C3%A1t%C3%A9%20A9_t%C3%A9zisek.pdf (A letöltés ideje: 2026. február 28.)

² Szolgabíró. <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/szolgabiro/> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

³ „A magyar köznemesség csírájából, a királyi szolgálatban álló szabadok felső rétegéből való személy a korai Árpád-korban.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/sz-F3D93/szerviensek-F3EB4/> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

⁴ „A vármegye élén álló királyi főtitkár; nagybirtok munkásaira felügyelő alkalmazott.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/i-i-F266A/ispán-F27DE/> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

⁵ „A főispán helyettese, tisztsége a várispán helyettesének, az udvarbírónak a tisztségéből alakult ki.” <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/alispán/> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

⁶ A szolgabírói intézményt az 1030/1945. ME. sz. rendelet szüntette meg. https://jogkodex.hu/jsz/1945_1030_me_rendelet_8814585 (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

A szolgabírák elődeire már az Aranybulla⁷ is utal, közvetett módon: az V. cikkelyéből kikövetkeztethető, hogy korábban a vármegyei ispán rendelkezett teljes bírói hatalommal a megyében, azonban az Aranybulla korlátozta az ispán ítélkezési jogát a nemesek birtokain, amely utat nyithatott annak, hogy a nemesek saját maguk közül válasszanak bírakat, akik később a szolgabírák lettek.⁸

A XIII. században a szolgabíró választott tisztségviselő volt, akinek elsődleges feladata a nádor⁹ vagy az ispán mellett történő bíraskodás volt a törvénykező közgyűléseken. A megbízatás egy évre szólt, elfogadása pedig kötelező volt. A tisztségviselők – járásonként jellemzően négyen – egyszerre láttak el igazgatási és törvénykezési feladatokat.¹⁰ „*Béli Gábor szerint a iudex nobilium a 14. század harmadik évtizedétől vált egyértelműen választott tisztségviselővé, ezáltal a vármegyei autonómia egyik első megjelenése a szolgabírák nemesek általi választása volt.*”¹¹

Az intézmény első írásos emlékei III. András törvényalkotásában érhetők tetten. Az 1298. évi II. törvénycikk 44. pontja értelmében a király vármegyénként tizenkét hiteles nemeset jelölt ki, akik közül négyen szolgabírói tisztséget kaptak.¹² Feladatuk a hatalmi visszaélések, emberölések és rablások kivizsgálása volt: esküjüket követően a káptalani vagy konventi küldött közreműködésével folytattak le hivatalos nyomozati eljárást. A bizonyítékok feltárása után pecséttel hitelesített jelentést készítettek, amely alapján az ügy bírāja meghozta a végleges ítéletet.¹³

A szolgabírák (*iudex servientium* vagy *iudex nobilium*) kezdetben a királyi szolgák, majd a kialakuló nemesi vármegye önkormányzatiságában a köznemesség felett gyakoroltak igazságszolgáltatási hatalmat.¹⁴ Ebben az időszakban hazánkban még az esküdti rendszer dominált, így a szolgabírák a közösségből választott esküdtekkel együttműködve hoztak döntéseket a járásokban (*processus*).¹⁵

Az igazságszolgáltatáson túl a szolgabírák kezében összpontosult a járási közigazgatás vezetése is. Hatáskörük kiterjedt a legfontosabb hatósági ügyekre, többek között: a birtokba

⁷ II. András király 1222-ben kiadott oklevele, mely 31 pontban foglalja össze a királyi szolgálónépek jogait. https://mnl.gov.hu/faq/mit_jelent_pontosan_az_aranybulla_kifejezes (A letöltés ideje: 2026. június 7.).

⁸ Aranybulla eredeti szövege. <https://aranybulla.hu/aranybulla-eredeti-szovege/> (A letöltés ideje: 2026. június 8.).

⁹ „*Magyarország legmagasabb országos, rendi méltósága, az ország első zászlósura volt. Szent István uralkodása alatt a királyi udvartartás vezetője, a királyi birtokok felügyelője, a királyi udvar gazdasági irányítója...*” <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/nador/> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

¹⁰ Szolgabíró. <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/szolgabiro/> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

¹¹ PÉTERVÁRI Máté: A járások kialakítása Magyarországon az 1870: XLII. tc. alapján, doktori (PhD) értekezés, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, témavezető: Dr. Varga Norbert, Szeged, 2018, 15. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/9934/1/disszert%C3%A1ci%C3%B3-P%C3%A9terv%C3%A1ri_M%C3%A1t%C3%A9%C3%A9.pdf (A letöltés ideje: 2026. június 10.).

¹² 1298. évi II. törvénycikk a jogtalanul elfoglalt királyi és királynéi birtokok visszaadásáról

¹³ III. András törvényei (1290-1291 és 1298). <https://mek.oszk.hu/21100/21193/html/eloadas/134/sz cim/to26-5.htm> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

¹⁴ A szolgabíró, 13. sz. – 1950. <https://lexikon.katolikus.hu/S/szolgab%C3%ADr%C3%B3.html> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

¹⁵ Szolgabíró. https://hu.wikibooks.org/wiki/Heraldikai_lexikon/Szolgab%C3%ADr%C3%B3 (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

iktatási eljárások lefolytatására¹⁶, a határjárások¹⁷ irányítására, valamint az államháztartás szempontjából kritikus adókivetésre és adóbeszedésre.

Az 1435. évi II. törvénycikk úgy rendelkezik, hogy „szolgabírákká pedig minden vármegyében azokat kell választani és megtenni, a kiket az illető vármegyének tehetősebb és jómódú nemesei közül annak a vármegyének összes nemesi közösen, egyértelműleg kiszemelnek és arravalóknak ítélnék.”¹⁸ Ezzel szemben az 1486. évi IX. törvénycikk a szolgabírói tisztség betöltésének rendjét a visszaélések visszaszorítása érdekében szigorúbb követelményekhez kötötte. Mivel korábban bevett gyakorlat volt, hogy a tehetségtelen vagy vagyontalan nemesek megválasztása a hivatal tekintélyének csorbulásához, illetve megvesztegetettséghez és hivatali mulasztásokhoz vezetett, az új rendelkezés értelmében a jövőben kizárólag a vármegye lakosai közül választott, megbízható és vagyoni tekintetben is stabil birtokosok tölthetik be e méltóságot – felidézve ezzel Zsigmond császár és más elődök uralkodásának korábbi, követendő példáját. A tisztség vállalásának nyomatékosítása érdekében a törvény a választás elől való kitérést ötven márká elengedhetetlen bírsággal szankcionálja, a hivatali eljárás hitelességét pedig a szolgabírók számára kötelezően előírt, jól beazonosítható címer és pecsét használatával erősíti meg.¹⁹

A magyar középkori közigazgatásban – különösen az Anjou-kortól a Jagelló-korig – a megyei hatóságok gyakran éltek a szolgabírói tisztség eseti helyettesítésének gyakorlatával, amelynek során a feladatok ellátására az úgynevezett „megyei embereket” (*homo provincie* vagy *homo noster*) küldték ki. Ez a megoldás földrajzi okokból és a panaszos fél kérésére egyaránt történhetett, különösen azokon a területeken, ahol a gyors intézkedés vagy a helyismeret nélkülözhetetlen volt. A helyettesek szerepe változatos volt: idézések végrehajtásától kezdve eltiltásokon át egészen a vizsgálatok lefolytatásáig vagy jobbágyügyek intézéséig terjedt. A hitelességet és a hatósági felhatalmazást ebben az esetben a megbízó szolgabíró pecsétje garantálta, amelyet a kiküldött személy magával vitt, sőt az oklevelek gyakran név szerint is megnevezték az adott tisztségviselőt, akinek jelvényével a megbízott eljárta. A gyakorlat intenzitása megyénként és koronként eltérő képet mutatott. Míg Sáros megyében ez az eljárás kevésbé volt jellemző, addig Abaújban már a XIV. század elejétől találunk rá példát, a Zsigmond-korban pedig általánossá vált, hogy a szolgabírák helyetteseket delegáltak. Bár a Mátyás-korban a helyettesítés gyakorisága egyes területeken visszaszorult, a későbbiekben ismét felerősödött, és az ország más részein – például Zemplén, Tolna, Pest, Gömör és Szabolcs megyében – is hasonló mintázatok figyelhetők meg, változó mértékű pecséthasználati szabályokkal. Összességében a szolgabírák ilyen típusú helyettesítése jelentős intézménytörténeti mérföldkönek tekinthető: a megyei emberek szerepvállalása nem csupán az esküdti, hanem az alszolgabírói intézményrendszer korai előzményeként is értelmezhető, amely

¹⁶ „A nemesi birtok tulajdonjogának a megszerzéséhez elengedhetetlen feltétel volt a bevezetésnek vagy beiktatásnak nevezett eljárás. Célja, hogy az adományos a jószág kétségtelen tulajdonosává, egyben birtokosává váljék, mert a beiktatással tisztázódott, hogy a tulajdonlás nem sérti-e mások jogát...” https://komlossy.hu/index.php?op=lexikon&lexikon_id=12 (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

¹⁷ „A középkori gazdasági, közigazgatási és jogi hagyományokon alapuló eljárás, melynek során a birtoktestnek, a falu földterületének végpontjait kijelölték, azok védelméről gondoskodtak és rendszeresen megújították.” <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/2-1125.html> (A letöltés ideje: 2026. január 14.).

¹⁸ 1435. évi (II.) II. törvénycikk a szolgabírák választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=43500202.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D3> (A letöltés ideje: 2026. június 8.).

¹⁹ 1486. évi IX. törvénycikk: szolgabírákul az egyes megyékben tehetősebbeket választanak, és azok büntetéséről, ha a tisztségeket nem akarnák elvállalni. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=48600009.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D4> (A letöltés ideje: 2026. június 8.).

hosszú távon alapozta meg a megyei igazgatás későbbi, differenciáltabb szervezeti struktúráját.²⁰

2. Az újkori feladatok és a török hódoltság utáni időszak

A szolgabírák tevékenysége a vármegyénél szűkebb területi egységekhez, a járásokhoz kötődött. E közigazgatási egységek differenciálódása és számuk növekedése a XVI. században vette kezdetét, és a folyamat mintegy két évszázad alatt nyerte el végleges formáját.²¹ A tisztség vizsgálata során elengedhetetlen e „színterek” rövid bemutatása, hiszen a járási rendszer a magyar államszervezet egyik legstabilabb elemének bizonyult.

A járás, mint a települések és a vármegye közötti köztes szint, több évszázados múltra tekint vissza. Első egységei a XIII. században jöttek létre a nemesi vármegye adminisztratív-igazgatási alegységeiként. Kialakításukat a gyakorlati szükséglet hívta életre: a megye kiterjedése akadályozta a közvetlen és napi kapcsolatot a községekkel. Olyan egységeket hoztak létre, amelyek központja a járás bármely pontjáról egy nap alatt elérhető és megjárható volt – innen ered maga az elnevezés is. Határaikat kezdetben a domborzati viszonyok, a vízrajzi adottságok, valamint a helyi nemesség létszáma határozta meg.²²

A járási rendszer mint funkcionális keret tisztázását követően indokolt a tisztség tartalmának elemzése az újkor folyamán. E korszakban meghatározó változásként rögzíthető a megnevezés módosulása: a XVI. századtól a tisztségviselőket immár főszolgabíró (*iudex nobilium*) címmel illették. A hierarchiában alattuk helyezkedtek el az alszolgabírák, akik a járásokon belüli kisebb egységekben, a kerületekben segítették munkájukat, biztosítva ezzel a vármegyei adminisztráció és a lakosság közötti közvetlen kapcsolatot.

Az újkori főszolgabíró hatásköre továbbra is kettős természetű volt: igazságszolgáltatási szinten részt vett a vármegyei törvényszék munkájában a fő- és alispán mellett, saját illetékességi területén azonban önálló bírói jogkört gyakorolt. E feladatkör magában foglalta az idézések kibocsátását, a tanúkihallgatások lefolytatását és az ítéletek végrehajtását is. Közigazgatási szinten az alispán operatív irányítása alatt szerteágazó fiskális és rendészeti feladatokat látott el. Felelt az adók kivetéséért, az összeírások hitelességéért és az adók beszedéséért, emellett kulcsszerepe volt a vármegyei katonaság kiállításában és a helyi közbiztonság fenntartásában.²³

Különös figyelmet érdemel a tisztségviselők speciális szerepvállalása a török hódoltság idején, amelyet az 1649. évi LXXXIII. törvénycikk is kodifikált.²⁴ A szolgabírák e bizonytalan korszakban a magyar államiság folytonosságának zálogaivá váltak: gyakran a megszállt területek mélyén végezték a magyar adóztatást, fenntartották a hazai jogszolgáltatást és a közhitelességet. Bizonyos vármegyék (például Pest-Pilis-Solt vagy Nógrád) esetében valóságos „hódoltsági tagozatok” jöttek létre, ahol a helyben élő szolgabírák és esküdtek a magyar

²⁰ KÁDAS István: Északkelet-Magyarország szolgabírói társadalma az Anjou-kortól Mohácsig: Sáros megye példája. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar. Témavezető: Dr. Draskóczy István DSc, egyetemi tanár. Budapest, 2018, 42-44. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40530/dissz_kadas_istvan_tortenelemtud.pdf (A letöltés ideje: 2026. június 8.).

²¹ Szolgabíró. <https://hu.wikipedia.org/wiki/Szolgab%C3%ADr%C3%B3> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²² Területi atlasz – Járások. https://www.ksh.hu/teruletiatlasz_jarasok (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²³ Szolgabíró. <https://lexikon.uni-nke.hu/szocikk/szolgabiro/> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²⁴ 1649. évi LXXXIII. törvénycikk gróf Pálffy Pál nádor urat az országnak reá bizott jövedelmeire nézve fölmenti

jogszokások és a birtokstruktúra megőrzésével gátolták meg a jogi abszolutizmus és az idegen hatalom teljes térnyerését.²⁵

A karlócai békét²⁶ követően a szolgabírák fundamentális szerepet vállaltak az újjáélesztett területek társadalmi és gazdasági integrációjában, szorosan együttműködve a helyi uradalommal²⁷ birtokosaival és tisztségviselőivel. Mária Terézia uralkodása (1740–1780) alatt a szolgabírák és az esküdtek a felvilágosult abszolutista állam közvetlen járási szintű végrehajtóivá váltak. Feleltek az adók kivetéséért és beszedéséért, a népesség-nyilvántartásért, a speciális etnikai vagy felekezeti csoportok (például zsidók és cigányok) összeírásáért, továbbá jelentős hatáskört gyakoroltak az út- és vízrendészet területén. A bővülő közigazgatási teendők mellett rendszeres gazdasági adatszolgáltatással tartoztak a Magyar Királyi Helytartótanács²⁸ felé, és tevékenyen közreműködtek a korszak egyik legjelentősebb reformja, az úrbérrendezés²⁹ (1767–1773) végrehajtásában. A tisztség rugalmasságát és fontosságát jelzi, hogy az 1729. évi XXXV. törvénycikk³⁰ 6. §-a felhatalmazta őket a saját illetékességi területükön kívüli eljárásra is. Ezzel párhuzamosan bíráskodási jogkörük is dekoncentrált: a polgári ügyekben elsőfokú fórumként eljáró szolgabírák jelenléte tehermentesítette a vármegyei felsőbb igazságszolgáltatást.

A XIX. század közepére a túlterhelt közigazgatás reformja elkerülhetetlenné vált, ami feszült szakmai vitákat generált. Eötvös József³¹ és Szalay László³² a hatékonyság jegyében a központosított államigazgatás és a községi önkormányzatiság mellett érveltek, míg a Kossuth Lajos vezette municipalisták a vármegyei autonómia megőrzését tekintették az alkotmányosság garanciájának. Az 1848-as jogalkotás, majd a kiegyezést követő Tisza Kálmán-féle politika végül a centralizáció irányába mozdította el a rendszert. Noha a szabadságharc utáni

²⁵ A járáások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig. 5-6. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2F2010-2014.kormany.hu%2Fdownload%2Fb%2Fae%2F60000%2FJ%25C3%25A1r%25C3%25A1s%2520t%25C3%25B6rt%25C3%25A9neti%2520%25C3%25A1ttekint%25C3%25A9s.doc&wdOrigin=BROWSELINK> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²⁶ „Kétoldalú békét kötöttek a törökök a Habsburgokkal, és a Szent Liga többi tagjával, tehát a lengyelekkel, oroszokkal, Velencével is. A Habsburg Birodalom így – a Temesköz és a Szerémség egy részét leszámítva – megszerezte egész Magyar- és Horvátországot.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/a-magyarsag-kezikonyve-2/a-magyarsag-tortenete-520/a-torok-kiuzese-6E6/a-karlocai-beke-707/> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²⁷ „Nagy kiterjedésű, több részből álló urasági földbirtok, amelyet rendsz. egy központból szoktak igazgatni.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/u-u-50F54/uradalom-51419/> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²⁸ „A független magyar felelős minisztérium alakítása előtt Magyarországnak s kapcsolt részeinek fő politikai kormányzója, politikai legfőbb kormányhatóság, mely által a király végrehajtó hatalmát közigazgatási ügyekben rendszerint gyakorolta.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/h-B866/helytartotanacs-C308/> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

²⁹ „A földesúr és a jobbágy viszonyának országos, állami szabályozása.” <https://lexikon.katolikus.hu/U/%C3%BArb%C3%A9rendez%C3%A9s.html> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

³⁰ 1729. évi XXXV. törvénycikk a megyei bíráskodásról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=72900035.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D24> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

³¹ „Az Országgyűlés tagjaként már a magyar polgári fejlődést pozitív váltókra állító reformkorban is aktív közéleti szerepet vállalt, a Batthyány Lajos által vezetett első független, felelős magyar polgári kormányban pedig a vallás- és közoktatásügyi miniszteri pozíciót töltötte be...” <https://ejkk.uni-nke.hu/baro-eotvos-jozsef> (A letöltés ideje: 2026. február 28.).

³² „Szalay László jogász, történész, író és politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja 1813. április 18-án Budán született és az ausztriai Salzburgban hunyt el 1864. július 17-én.” [https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2022/K%C3%A9pes_Gy%C3%B6rgy_-_Eml%C3%A9kez%C3%A9s_Szalay_L%C3%A1szl%C3%B3ra_\(2022\).pdf](https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/2022/K%C3%A9pes_Gy%C3%B6rgy_-_Eml%C3%A9kez%C3%A9s_Szalay_L%C3%A1szl%C3%B3ra_(2022).pdf) (A letöltés ideje: 2026. február 28.).

neoabszolutizmus – a megyék racionalizálásával és az exklávék felszámolásával – technokrata szempontból hatékonyabb struktúrát hozott létre, az 1860-as években átmenetileg visszaállt az 1848 előtti vármegyei berendezkedés. Ebben az átmeneti időszakban a megyei igazgatás csúcán a megyefőnök állt, aki szoros felügyeletet gyakorolt a szolgabírák felett. Az alsó szintű igazgatás sajátossága maradt, hogy a közigazgatási és bírói funkciók továbbra sem váltak el élesen egymástól: a szolgabírák hatásköre a klasszikus belügyi feladatok mellett a községek és járási hivatalok átfogó ellenőrzésére is kiterjedt.³³

3. A köztörvényhatósági törvény³⁴ hatása

A kiegészítést követően az Osztrák–Magyar Monarchia előtt álló komplex állami feladatok elkerülhetetlenné tették a magyar közigazgatás átfogó modernizációját. Az 1870. évi XLII. törvénycikk mérföldkőnek számított e folyamatban, bár a szolgabírói tisztséget érintő 61. §-a meglehetősen szűkszavúan fogalmazott: „*felügyl a hatósága alatt álló községekre, és gyakorolja azon jogokat és teljesíti azon köteleességeket, amelyeket a törvény és a szabályrendeletek ráruháznak.*”³⁵ Ez a keretjellegű szabályozás felhatalmazta a vármegyét, hogy a tisztség részletes tartalmát saját hatáskörben, autonóm módon dolgozzák ki.

A korszak legmeghatározóbb, a jogrendszer egészét érintő változása azonban az 1869. évi IV. törvénycikk³⁶ kihirdetése volt. Ez a norma a hatalommegosztás polgári elvének érvényre juttatásával végérvényesen elkülönítette egymástól az igazságszolgáltatást és a közigazgatást. Ennek közvetlen következményeként a járást vezető tisztviselőktől – elsősorban a szolgabíráktól – megvonták a törvénykezési hatáskört, megszűnt az évszázados kettősség, így a szolgabírák mentesültek a bíraskodás súlyos terhe alól, továbbá tevékenységük fókuszta tisztán a közigazgatási és végrehajtási feladatokra helyeződött át, megteremtve a modern járási adminisztráció alapjait.³⁷

A köztörvényhatósági törvény keretjellegű szabályozása eltérő jogalkalmazási gyakorlatot hívott életre a vármegyékben. Bizonyos törvényhatóságok – mint például Arad vármegye – elegendőnek ítélték a törvény szűkszavú rendelkezéseit, és tartózkodtak a további, részletező szabályrendeletek alkotásától. Ezzel szemben a vármegyék többsége élt az önkormányzati jogkörével, és részletes utasításokban rögzítette a szolgabírák hatáskörét. A járásvezetők elsődleges feladata a kormányzati rendeletek lokális végrehajtása volt, tevékenységüket pedig az alispán operatív irányítása és felügyelete mellett végezték. Bár a főszolgabírák rendelkeztek önálló döntési jogkörrel, a jogbiztonság garanciájaként

³³ A járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig. 7-8. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2F2010-2014.kormany.hu%2Fdownload%2Fb%2Fae%2F60000%2FJ%25C3%25A1r%25C3%25A1s%2520t%25C3%25B6rt%25C3%25A9neti%2520%25C3%25A1ttekint%25C3%25A9s.doc&wdOrigin=BROWSELINK> (A letöltés ideje: 2026. január 15.).

³⁴ 1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87000042.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (A letöltés ideje: 2026. január 17.).

³⁵ Uo. 61. §.

³⁶ 1869. évi IV. törvénycikk a bírói hatalom gyakorlásáról <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86900004.TV> (A letöltés ideje: 2026. január 17.).

³⁷ PÉTERVÁRI Máté: A szolgabírák hatáskörének bemutatása az 1870: XLII. tc. rendelkezései alapján, Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás, 2020/3, 240-241. <https://real.mtak.hu/125373/1/petervari-238-259-ppb-2020-3.pdf> (A letöltés ideje: 2026. január 17.).

határozataikkal szemben fellebbezési fórumrendszer épült ki: a jogorvoslat első fokon az alispánhoz, végső soron pedig a belügyminiszterhez vezetett.

A szolgabírák feladatainak elemzését megelőzően érdemes néhány szót ejteni az említett tisztségviselők választásáról, javadalmazásáról, egyéb juttatásairól – a köztörvényhatósági törvény tükrében. A tisztség elnyerése a törvényhatósági bizottság választásához volt kötve, amely folyamatban – a választmányi kijelölés dacára – érvényesültek a főispáni befolyás és a megyei autonómia közötti feszültségek. A megbízási időtartam háromról hat évre történő emelése a stabilitást és a szakértelmet hivatott szolgálni, ugyanakkor az élethossziglan tartó tisztviselői modell hiánya – a nyugdíjrendszer kiforratlanságával együtt – hátrányosan érintette a hivatali életpálya vonzerejét és a tisztségviselők függetlenségét. A szolgabírák javadalmazása tekintetében a törvényhatósági önkormányzat érvényesülése a szabályozás széttagoltságát eredményezte. Mivel a fizetések mértékét a vármegyék saját költségvetési teherbíró képességük függvényében állapították meg, a korábbi központi egységesség megszűnt. A szolgabírói fizetéseket – amelyek gyakran elmaradtak az állami bírák juttatásaitól – kiegészítő juttatások (napidíjak, útiátalányok) egészítették ki, amelyek szabályozása körül gyakoriak voltak a jogviták a belügyminisztérium és a törvényhatóságok között. A minisztérium felügyeleti jogköre elsősorban a túlzott kiadások korlátozására és a díjtételek harmonizációjára irányult, azonban nem törekedett a megyei tisztviselői kar egységes, központosított státuszának létrehozására. Összességében a szolgabírói jogállás ezen időszakban egy átmeneti, partikuláris szabályozás alatt álló rendszert képezett, amelyben a vármegyei önkormányzati érdekek és a modernizálódó államigazgatási elvárások folyamatosan ütköztek.³⁸

A korabeli források³⁹ – különösen a vármegyei utasítások – tanúsága szerint a szolgabírák munkarendjét szigorú éves ciklikusság jellemezte: év elején a községi zárszámadások és a következő évi költségvetések alapos vizsgálata, az önkormányzati gazdálkodás ellenőrzése volt a prioritás, míg év közben és ősszel olyan kiemelt államigazgatási feladatok domináltak, mint az őszi újoncösszeírások lefolytatása (véderő-igazgatás) és a közmunkák megszervezése.

Ez a szerteágazó feladatstruktúra tette a főszolgabírót a magyar államigazgatás „mindenesévé” a járások szintjén, aki egyszerre volt a központi akarat végrehajtója és a helyi autonómia ellenőre.⁴⁰

A szolgabírák katonai igazgatással kapcsolatos kötelezettségeit az 1868. évi XL. törvénycikk⁴¹ alapozta meg, amely a hadkötelezettek összeírását, a hadtestekbe történő sorsolást, valamint a szolgálati beadványok intézését utalta hatáskörükbe. Tevékenységük kiterjedt a legénység élelmezésére, elszállásolására, a rokkantak nyilvántartására, továbbá a fuvarozási kötelezettséget jelentő előfogatok⁴² biztosítására is. E feladatokat a községi előljárokkal szoros együttműködésben végezték. A védelmi terhek mellett az 1844. évi IX.

³⁸ PÉTERVÁRI Máté: A szolgabírák jogállása az 1870. évi XLII. tc. időszakában, FORVM, X. évfolyam, 3. szám, Szeged, 2020, 82-97. <https://publicatio.bibl.u-szeged.hu/20701/1/Aszolgabirakjogallasaz1870.eviXLII.tc.idoszakaban-P.M..pdf> (A letöltés ideje: 2026. június 10.).

³⁹ Lásd: MNL BM K150 118. 23816/1871. szám.

⁴⁰ PÉTERVÁRI, 2020, 241-242.

⁴¹ 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800040.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁴² „A jobbágyság egyik legsúlyosabb állami szolgáltatása, mely szerint a katonáknak, megyei tisztviselőknak, áttutatóknak kötelesek voltak ingyen vagy meghatározott összegért fuvar kiállítani.” <https://mek.oszk.hu/02100/02115/html/1-1849.html> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

törvénycikk⁴³ alapján a közmunkák szervezése is a járásvezetők feladata volt, amely magában foglalta a természetbeni vagy pénzbeni megváltással teljesíthető munkatartozások lajstromozását és az eredményekről szóló alispáni jelentéstételt.⁴⁴

A községi adminisztráció feletti felügyelet az 1870. évi XLII. törvénycikk 61. szakasza értelmében a szolgabírák egyik legfontosabb jogköre volt, amely elsősorban a kis- és nagyközségek képviselő-testületi működésére, a választások jogszerűségére és a költségvetések revíziójára terjedt ki.⁴⁵ Amennyiben egy községi előjáró mulasztást követett el, vagy jóváhagyás nélküli határozatot hajtott végre, a szolgabíró saját közegei útján pótolhatta a végrehajtást, a főispánéhoz hasonló kivételes jogkört gyakorolva. E hierarchikus viszonyrendszerben a szolgabíró hasonló szerepet töltött be a községek felett, mint a kormányzati szervek a törvényhatóságok felett.⁴⁶

A fiskális szférában az 1868. évi XXI. törvénycikk⁴⁷ alapján az adóhátralékok kényszer útján történő behajtásáért feleltek, támogatva a királyi pénzügyi felügyelőségek munkáját, míg a közrend biztosítása terén az 1840. évi IX. törvénycikk⁴⁸ a mezőgazdasági és ipari károkozásokkal kapcsolatos eljárásokat rendelte hozzájuk, ahol fellebbviteli fórumként is eljárak. Bár az 1869. évi IV. törvénycikk elválasztotta a közigazgatást és az igazságszolgáltatást, a gyakorlatban számos vármegye – esetenként minisztériumi engedéllyel – továbbra is a szolgabírák hatáskörében tartotta a mezei rendészeti és fegyelmi ügyeket. A közbiztonság fenntartását hajdúk⁴⁹, pandúrok⁵⁰ és csendbiztosok⁵¹ segítették, miközben a tisztviselők felügyelték a vásárokat, ellenőrizték az idegenek mozgását, sőt, egyes helyeken joguk volt az alkotmányellenes mozgalmak betiltására is.⁵²

A hatáskörök vármegyénkénti heterogenitását jelzi, hogy Doboka vármegyében a királyi haszonvételek (*regálék*) engedélyezése, Mosonban a közgyámi feladatok, máshol pedig az árvászéki döntések végrehajtása is a szolgabírákra hárult. Felügyelték a közoktatást, munkaügyi vitákat rendeztek a gazdák és cselédek között, valamint azonnali járványügyi intézkedéseket hoztak. Erdélyben a neoabszolutizmus maradványaként a szolgabírák olyan kisebb

⁴³ 1844. évi IX. törvénycikk a közmunkák szabályozásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84400009.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D27> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁴⁴ PÉTERVÁRI, 2020, 242-244.

⁴⁵ 1870. évi XLII. törvénycikk a köztörvényhatóságok rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87000042.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D28> (A letöltés ideje: 2026. február 28.).

⁴⁶ PÉTERVÁRI, 2020, 244-246.

⁴⁷ 1868. évi XXI. törvénycikk a közadók kivetése, befizetése, biztosítása, behajtása és pénzügyi törvényszékek felállítása iránt. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86800021.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D28> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁴⁸ 1840. évi IX. törvénycikk a mezei rendőrségről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000009.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagemum%3D27> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁴⁹ „Magasabb rangú városi és megyei tisztviselők mellett szolgálatot teljesítő egyenruhás altiszt, gyakran a városi v. megyei rendelkezések végrehajtó közege.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/h-2E554/hajdu-2E906/> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁵⁰ „<A XIX. században a csendőrség megszervezéséig> az elnyomó osztályok érdekeinek védelmére hivatott vármegyei v. városi rendfenntartó fegyveres alakulat tagja.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/p-44572/pandur-449C8/> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁵¹ „<A csendőrség létesítéséig> a közbiztonság fenntartására hivatott köztisztviselő; komiszáros.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/cs-22AB7/csendbirtos-23123/> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁵² PÉTERVÁRI, 2020, 247-251.

büntetőügyekben is eljárak, amelyek elvileg már a járásbíróságokhoz tartoztak volna, figyelmen kívül hagyva az 1871. évi XXXI. törvénycikk⁵³ rendelkezéseit. Összegzésképpen a szolgabírák a vármegyei adminisztráció „mindenhol jelenlévő” ágenseiként a járás lakosságának mindennapi ügyeit intéző, dekoncentrált állami közegekként működtek.⁵⁴ A tisztség ezen operatív jellegét és politikai súlyát a két világháború közötti időszakban leginkább Borbély-Maczkó Emil vármegyei tevékenysége illusztrálja, akinek vezetése alatt a főszolgabírói kar a központi akarat és a helyi végrehajtás közötti legfontosabb kapocsá formálódott.

4. Főszolgabírák a Horthy-korszakban és Borbély-Maczkó Emil

Az 1945 előtti magyar helyi közigazgatásban a járást személyében megtestesítő főszolgabíró megkérdőjelezhetetlen kulcsszereplőnek minősült. Hatósági jogköre – számos szakigazgatási rendelettel megerősítve – kiterjedt a kihágások széles körének szankcionálására, így az oktatási mulasztásoktól az állategészségügyi, közlekedési és tűzvédelmi szabályszegéseken át egészen a politikai természetű deliktumokig terjedt büntetőhatalma. Bár a csendőrség szervezetileg elkülönült, a főszolgabíró utasításait mérlegelés nélkül köteles volt végrehajtani, ideértve az őrizetbe vételeket is, ami a tisztviselőt a falusi közösségek szemében félelmet keltő hatalmi figurává emelte, ugyanakkor közvetlen helyismerete és a településekkel ápoltnapi kapcsolata révén ő alkotta az alsó fokú közigazgatás összekötő kapcsát a vármegye, a községek és az állami szervek helyi képviselői között. A korszak közigazgatásának fundamentális strukturális problémáját a valódi önkormányzatiság hiánya jelentette. A központi hatalom nem a választott községi bíróra, hanem a professzionális községi jegyzőre és a főszolgabíróra támaszkodott, így a községi autonómia gyakran csak formálisan, a járási vezető akaratának tükröződéseként létezett. A reformkortól kezdődően a közigazgatási viták visszatérő kérdése volt az egyes szintek önállósága, ám a döntések – a rendi korszaktól a dualizmuson át egészen a kommunista diktatúráig – szinte kivétel nélkül a centralizáció irányába mutattak. A magyar államszervezés sajátos hagyománya a városi jogállású települések környezetüktől való merev elkülönítése, amely rendi típusú enklávék (szabad királyi városok, törvényhatósági jogú városok, megyei városok) kialakulásához vezetett. Míg a mezővárosok és a rendezett tanácsú városok felett a főszolgabíró hatásköre névleges volt vagy egyenesen hiányzott, addig a járási szintre telepített feladatok köre rendkívüli állandóságot mutatott. Ez a sokrétű, centralizált feladat- és ügykör végül szervesen illeszkedett a kommunista társadalomtervezés logikájába is: az 1950 után létrejött járási tanácsok valós önkormányzati jogkörök híján nem veszélyeztették az államhatalom központi törekvéseit.⁵⁵

A Horthy-korszakban a szolgabírói intézmény szabályozása nem egyetlen átfogó kódexben, hanem különféle rendeletek és törvénycikkek szövevényében valósult meg, amelyek szorosan igazodtak a korszak politikai dinamikájához és a központi hatalom irányítási törekvéseihez. E jogszabályi környezet meghatározó eleme volt a 4352/1920. számú

⁵³ 1871. évi XXXI. törvénycikk az első folyamodású bíróságok rendezéséről. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=87100031.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁵⁴ PÉTERVÁRI, 2020, 251-255.

⁵⁵ A járások története Magyarországon a 13. századtól 1983-ig. 18-20. <https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2F2010-2014.kormany.hu%2Fdownload%2Fb%2Fae%2F60000%2FJ%25C3%25A1r%25C3%25A1s%2520t%25C3%25B6rt%25C3%25A9neti%2520%25C3%25A1ttekint%25C3%25A9s.doc&wdOrigin=BROWSELINK> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

belügyminisztériumi rendelet⁵⁶, amely felhatalmazta a főszolgabírákat, hogy a közrendre veszélyesnek minősített személyekkel szemben internálást rendeljenek el. A tisztségviselők véghatározatban dönthettek az érintettek kényszerelhelyezéséről – például a Kistarcsai Tolonházba –, így a főszolgabírák a korszak egyik alapintézményévé váló, személyes szabadságot korlátozó közigazgatási intézkedések kulcsszereplőivé váltak.⁵⁷

A korszak másik fundamentális jogszabálya a közigazgatás rendezéséről szóló 1929. évi XXX. törvénycikk⁵⁸ volt, amely a trianoni területi veszteségek utáni strukturális zavarok racionalizálását célozta meg. A jogszabály értelmében a főszolgabírói jogkörök jelentősen transzformálódtak: a tisztviselők hivatali pozíciójuknál fogva a törvényhatósági bizottság tagjaivá váltak, emellett elsőfokú hatáskört kaptak a kis- és nagyközségek rendőri büntető bíraskodási, azaz kihágási ügyeiben. Ezzel párhuzamosan fegyelmi jogkört gyakorolhattak a helyi szintű közszolgálati alkalmazottak felett⁵⁹, ami tovább szilárdította tekintélyüket. Ez a jogalkotási irányvonal egyértelműen az állami felügyelet fokozását célozta: az önkormányzati kompetenciák községi szintről a járási szintre történő delegálása nem csupán a főszolgabírák hatalmi pozícióját erősítette meg, hanem szorosabb függőségi viszonyt alakított ki a központi kormányzat és a dekoncentrált államigazgatási szervek között, közvetlenebbé téve a központi utasítások végrehajtását.

Témánk szempontjából külön kiemelendő Borbély-Maczkó Emil⁶⁰, akinek három cikluson átívelő főispáni tevékenysége meghatározó befolyást gyakorolt Borsod, Gömör és Kishont vármegyék közigazgatási mechanizmusaira. A kinevezésekor fennálló szakmai tapasztalatlanságát a főszolgabírák alapos helyismeretére és gyakorlati rutinjára támaszkodva ellensúlyozta, így a tisztviselői kar az operatív végrehajtás és a központi akarat érvényesítésének legfőbb támaszává vált. A főispán a hatalmat a járási végrehajtás szintjén is eredményesen gyakorolta, a szolgabírákat pedig politikai és adminisztratív céljainak közvetlen letéteményeseiként irányította.

A választási időszakokban a főszolgabírák szerepe stratégiai fontosságúvá vált: az Egységes Párt⁶¹ jelöltjeinek szisztematikus győzelmét a választási folyamatok járási szintű koordinálásával és kontrolljával biztosították. A vármegyei mandátumok kormánypárti megszerzése a közigazgatási apparátus, s különösen a szolgabírói kar politikai lojalitásának direkt eredménye volt. Borbély-Maczkó ezen túlmenően jelentős szakigazgatási feladatokat, például az ármentesítési munkálatok vezetését is a járásokra delegálta, az olyan szervezeti

⁵⁶ „A szegyetlen proletárdiktatúra bukása után az első alkotmányos kormány legsürgősebb és legfontosabb feladata volt, hogy az állam biztonságára vagy a társadalmi rend és béke szempontjából, valamint a közbiztonságra veszélyes, aggályos és gyanús, úgyszintén gazdasági okokból káros egyénekkal szemben követendő eljárást szabályozza. Az 1919. évi november hó 17-én megtartott mi nisztertanács felhatalmazása alapján adta ki a belügyminiszter 4352/1920. B. M. int. rendeletét, ami ezt a kérdést szabályozza.” https://epa.oszk.hu/03000/03096/00937/pdf/EPA03096_csendorsegi_lapok_1937_12.pdf (A letöltés ideje: 2026. január 24.).

⁵⁷ LEHOTAY Veronika: Közjogi korlátozások Magyarországon a Horthy-korszak második felében. Miskolci Jogi Szemle 6. évfolyam (2011) 2. szám. 83-85.

⁵⁸ 1929. évi XXX. törvénycikk a közigazgatás rendezéséről (a továbbiakban: 1929: XXX.). <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92900030.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D40> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁵⁹ 1929: XXX. 6. §-78. §

⁶⁰ Lásd részletesen: LEHOTAY Veronika – KOVÁCS Márk: Adalékok Borbély-Maczkó Emil életpályájához, Advocat, 2024. XXVII. évfolyam, 1. szám, 2024. <http://www.miskolciugyvedikamara.hu/files/777/Advocat+2024+1.+sz%C3%A1m.pdf> (A letöltés ideje: 2026. március 3.).

⁶¹ Gróf Bethlen István és Nagyatádi Szabó István által, 1922-ben létrehozott párt. https://acta.bibl.u-szeged.hu/2909/1/historica_114_083-098.pdf (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

változtatások pedig, mint Mezőkeresztes járássá alakítása, a kartól fokozott szakmai rugalmasságot követeltek meg.

A főispán által „kenyéripolitikának” nevezett, a társadalmi szükségleteket és a közigazgatást összehangoló törekvések megvalósításában a főszolgabírák mint közvetítő közegek vettek részt. A főispán személyesen értékelte teljesítményüket, ami közvetlen felelősségi viszonyt és szoros függőséget alakított ki. Noha jogilag az alispán volt a felettesük, a gyakorlatban Borbély-Maczkó döntött kinevezésükről és fegyelmezésükről, közellátási kormánybiztosként pedig a járási hivatalokon keresztül vezényelte le a stratégiai terménybeszolgáltatásokat is.

A főszolgabírói karral való kapcsolata a tisztelet és a rendszeres konfliktusok kettősségében állt. A lojalitást szimbolikus eszközökkel – díszbédékkel, ünnepi beszédekkel – és pragmatikus előléptetésekkel egyaránt ösztönözte. Politikai befolyásának mértékét és a tisztviselői karral való szoros összefonódását hitelesen illusztrálja, hogy a második világháború után számos közeli főszolgabíró munkatársa került vizsgálat alá. Összegzésképpen elmondható, hogy Borbély-Maczkó Emil hatalma a szolgabírói hálózaton keresztül vált a helyi társadalom számára kézzelfogható és napi szintű valósággá.⁶²

5. A tisztség megszűnése

A több mint hét évszázados múlta visszatekintő, a magyar államszervezésben olykor fundamentális szerepet betöltő szolgabírói tisztséget az 1030/1945. ME számú rendelet⁶³ számolta fel. A jogszabály értelmében „főszolgabírói állás megszűnik, s hatáskörét a járási főjegyző látja el, akit a törvényhatósági bizottság választ.”⁶⁴ E drasztikus lépés a második világháború utáni közigazgatási reformfolyamat része volt, amelyben a szakmai szempontok mellett már hangsúlyosan megjelentek a pártpolitikai ideológiák is.

A strukturális átalakulás az 1949. évi alkotmány⁶⁵ kihirdetésével és az 1950-ben bevezetett tanácsrendszerrel⁶⁶ teljesedett ki. Az új szovjet típusú modellben az államigazgatás területi egységeit a községi, városi, járási és megyei tanácsok alkották. A reform a közigazgatás és az államigazgatás határainak elmosásával lényegében felszámolta a klasszikus önkormányzatiságot. A korábbi 25 vármegye helyett 19 megyét hoztak létre, a járások számát pedig 140-ben maximalizálták, törekedve a földrajzi és gazdasági egységességre.

Míg a rendi és polgári korszakban a járás élén a szolgabíró egyszemélyi vezetőként állt, a tanácsrendszer kollektív testületi vezetést vezetett be. A járási tanácsok szerepe ebben az új hierarchiában jelentősen felértékelődött: szigorú irányító és ellenőrző funkciót gyakoroltak a községek – és átmenetileg a városok – felett. Ebben a centralizált struktúrában a járás vált az

⁶² FÁBIÁN Máté: Borbély-Maczkó Emil (1887-1945). Politikai életrajz. Eger, 2019. https://dissertacio.uni-eszterhazy.hu/64/2/F%C3%A1bi%C3%A1n%20M%C3%A1t%C3%A9%20A9_t%C3%A9zisek.pdf (A letöltés ideje: 2026. január 24.).

⁶³ 1030/1945. ME rendelet a közigazgatás ideiglenes rendezéséről szóló 14/1945. ME rendelet kiegészítéséből (a továbbiakban: 1030/1945. ME). https://jogkodex.hu/jsz/1945_1030_me_rendelet_8814585 (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁶⁴ 1030/1945. ME 12. § (2)

⁶⁵ 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya. https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=94900020.TV&targetdate=ffffff4&printTitle=1949.+%C3%A9vi+XX.+t%C3%B6rv%C3%A9ny&referer=http%3A%2F%2Fnet.jogtar.hu%2Fgen%2Fhjegy_doc.cgi%3Fdocid%3D00000001.TXT (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

⁶⁶ „A nép által választott tanácsokon alapuló kormányzati és államigazgatási rendszer.” <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/t-4D5B8/tanacsrendszer-4DB71/> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).

államigazgatás tényleges elsőfokú centrumává, miközben a települési szintű autonómia formálissá degradálódott.⁶⁷

Záró gondolatok

A főszolgabírói tisztség történeti áttekintése rávilágít arra, hogy a magyar közigazgatás alsó-középszintű struktúrái a középkori eredetű rendi intézményekből organikusan fejlődtek ki, és hosszú távon is képesek voltak integrálódni a mindenkor állami keretekbe. A szolgabírák szerepköre és hatásköre jól tükrözi az államhatalmi funkciók gyakorlati szintű koncentrációját, valamint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás történeti szétválasztásának következményeit.

A Horthy-korszakban ez a tisztség különös jelentőséggel bírt, hiszen a főszolgabíró nem csupán a közigazgatási végrehajtás helyi letéteményese, hanem a központi politikai akarat hatékony érvényesítője is volt. Borbély-Maczky Emil főispáni működése jól példázza a politikai lojalitás és a közigazgatási hatékonyság közötti szoros összefonódást, amely hűen tükrözi a korszak autoriter államszervezési logikáját.

A szolgabírói intézmény felszámolása az 1945 utáni államfordulat közvetlen jogi következményeként értelmezhető, amely a tanácsrendszer bevezetésével a klasszikus önkormányzati modellek szisztematikus lebontását hozta magával. A járási szintre telepített, gyakran centralizált feladat- és hatáskörök azonban tovább éltek a későbbi közigazgatási struktúrákban is.

A jelen tanulmány jogtörténeti szempontrendszer mentén törekedett bemutatni a szolgabírói funkció fejlődését, hangsúlyozva annak társadalmi, politikai és közigazgatási dimenzióit. A történeti elemzés egyértelműen alátámasztja, hogy a szolgabírói hivatal nem csupán egyszerű „adminisztratív egység” volt, hanem a modern magyar közigazgatás fundamentális előképének is tekintendő.

⁶⁷ Járások a magyar közigazgatás történetében. <http://www.terport.hu/vezercikkek/jarasok-a-magyar-kozigazgatas-torteneteben.html> (A letöltés ideje: 2026. január 19.).